

שלי שלי ושלך שלך

ד"ר בריינה יוכבד לוי, שיעור 18

מדרש רבה בראשית פרשה מט סימן ו: ארדה נא, תני ר"ש בן יוחאי זו אחת מעשר ירידות האמורות בתורה, א"ר אבא בר כהנא מלמד שפתח להם המקום פתח של תשובה, שנאמר ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה כלייה הן חייבין, ואם לא אדעה, אודיע בהן מדת הדין בעולם.

א"ר לוי אפי' אני מבקש לשתוק, דינה של ריבה איני מניח אותי לשתוק, מעשה בשתי נערות שירדו לשתות ולמלאות מים, אמרה אחת לחברתה למה פניך חולניות, אמרה לה כלו מזונותיה וכבר היא נטויה למות, מה עשתה מלאה את הכד קמח והחליפו נטלה זו מה שביד זו, וכיון שהרגישו בה נטלו ושרפו אותה, אמר הקב"ה אפי' אני מבקש לשתוק, דינה של נערה אינו מניח אותי לשתוק, הה"ד הכצעקתה, הכצעקתם אינו אומר אלא הכצעקתה ואיזו זו דינה של נערה.

א"ר ירמיה בן אלעזר עיקר שלוותה של סדום לא היתה אלא חמשים ושנים שנה, ומהם עשרים וחמש שנה היה הקב"ה מרעיש עליהם הרים ומביא עליהם זועות כדי שיעשו תשובה, ולא עשו, הה"ד (איוב ט) המעתיק הרים ולא ידעו, ובסוף אשר הפכם באפו.

בבלי סנהדרין קט ע"א, תרגום שטיינזלץ: שארבעה דיינים היו בסדום ואלו שמותיהם: שקראי, שקרוראי, זיפי, ומצלי דינא. והם תיקנו כל מיני תקנות ודינים שקריים ועקומים. כגון: מי שהיה מכה את אשת חבירו ומחמת זה הפילה הולד. אמרו לו: תן את אשתך למכה עד שתהיה מעוברת ממנו בחזרה.

מי שחתך את אוזן חמורו של חבירו. אמרו לו: תנו לו את החמור עד שתצמח אוזנו, שזה ודאי שקר כי לעולם אי אפשר שתצמח אוזנו. מי שעשה לחבירו פצע. אמרו לו: תן לו שכר שלקח ממך דם (והקזתם זהו דבר בריא לגוף) וכו'.

"כופין על מידת סדום", מוסר והלכה במסורת היהודית, אתר דעת תשל"ז הרב ליכטנשטיין: מכוח הגישה הנזכרת, הרואה במעשיהם של בני סדום שלילה מוחלטת, עיצבו חכמי המשפט העברי את הכלל לפיו במצבים מסוימים אף "כופין על מידת סדום" אפשרות הכפייה לנהוג כך עולה בעוד הקשר אחד - ואולי מפתיע. חז"ל אומרים ש"כופין על מידת סדום". כהגדרתם של רוב הראשונים המונח מתייחס לפרטיות מופרזת, שבגינה נמצא האדם שקוד על ענייניו האישיים עד כדי זלזול בענייני חברו: דרגת אנוכיות המביאה אדם למנוע טובה אף כשאינו מפיק תועלת מכך, לאו דווקא כשנתכוון להכעיס, ואף התעלמות גרידא מן הזולת, דיה. למרות חומרתו של המונח אין "מידת סדום" מצטמצמת לתחום שיחשב אולי על פי המוסר העממי צרות עין או אדישות אטומה, אלא דעה אחת במשנה - הדעה הגורסת "שלי שלי ושלך שלך". כללית מדובר אם כן בדאגה שיגעונית של אדם לרשות היחיד שלו, ובהקמת מחיצות משפטיות ופסיכולוגיות מוגזמות בין אדם לחברו. חז"ל גינו גישה זו, ובתוך כך גם קבעו, שניתן לכפות עליה. אולם, על פי ידיעתי לא ניסחו חז"ל בשום מקום במפורש את הבסיס של הלכה זו, לכן, משער הייתי כי מסתבר ביותר שהדבר נכלל בלפנים משורת הדין, ואם כך הדבר, הרי לנו דוגמא בולטת להיקפו ולכוחו. אמנם, בדרך כלל אין אנו מקשרים אינסטינקטיבית את שני המושגים, אולם הרי זו פשוט הוכחה נוספת לכך שאין אנו תופסים את מלוא ההיקף של חובת העשייה לפנים משורת הדין. ספק אם הבנת לפנים משורת הדין כתחום של מוסר "לעילא ולעילא", תוכל להביא לפסילתם של מעשים פגומים, הראויים לגנאי של מידת סדום. אולם משעה שאנו מעריכים את היקפה הנכון - מחובה קפדנית עד לאידיאליזם נעלה - מן הראוי שלא יקשה עלינו לקשר את הדברים.

פרקי דרבי אליעזר כה: ר' זעירא אומי עשירי שלוחה היו אנשי סדום מן הארץ הטמאה הטובה והשמנה שהיו שבים עליה שכל שצריך לעולם היו מוציאים ממנה, זהב היו מוציאים ממנו, שני ועפרות זהב לו (איוב כח,ו), כסף היו מוציאים ממנה, שני כי יש לכסף מוצא (איוב כח:א), אבנים טובות היו מוציאים ממנה שני מקום ספיר אבניה (שם כח,ו), לחם היו מוציאים ממנה, שני ארץ ממנה יצא לחם (שם כח,ה), ולא בטחו בצל יוצרם אלא על רוב עשרם, והעושר דוחה את בעליו מיראת שמים, שני הבוטחים על חילם.

ר' נתנאל אומר אנשי סדום לא חסו על כבוד קונם לשבור אוכל לאורח ולגר אלא סבבו את כל האילנות למעלה מפירותיהם כדי שלא יהיו מסורין אפילו לעוף השמים, שני נתיב לא ידעו עיט (איוב כט:), ר' יהושע בן קרחא אומי הקימו עליהם שופטים שופטי שקר וכל אורח וגר שהיו נכנסים לסדום היו עושקים אותם בדינים ולוקחים ממנו המעות ומוציאים אותם ערומים, שני ואת הגר עשקו בלא משפט (יחז'כב,כט), והיו יושבין בטח שאנן ושללו בלי פחד מלחמה מכל סביבותם, שני בתיהם שלום מפחד(איוב כא,ט), והיו שבעים בכל תבואות הארץ ולא הוחזק ידם בפת לא לעני ולא לאביון שני הנה זה היה חטאת סדום אחותיך גאון שבעתי לחם וכו' (יחז' טז,טז),

ר' יהודה אומי הכריזו בסדום כל מי שהוא מחזיק בפת לחם עני ואביון ישרף באש, פליטת בתו של לוט היתה נשואה לאחד מגדולי העיר וראתה עני אחד מדקדק ברחוב העיר ועגמה נפשה עליו, שני עגמה נפשי לאביון (איוב ל,כה), מה עשתה בכל יום היתה יוצאה לשאוב היתה נותנת בכד שלה מכל מזון ביתה ומאכלת לאותו עני, אמרו אנשי סדום העני הזה מאין הוא חי וכשידעו בדבר הוציאו אותה להשרף, אמרה רבון כל העולמים עשה משפטי ודיני מאנשי סדום, ועלתה צעקתה לפני כסא הכבוד, באותה שעה אמר הב"ה ארדה נא ואראה אם כצעקת הנערה הזאת עשו אנשי סדום אהפוך יסודותיה למעלה ופניה למטה, שני ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה הכצעקתם אין כתיב כאן אלא הכצעקתה, וכן הוא אומי הולך את חכמים חכם, למה הוא דומה לאדם שהוא נכנס לבית המרקחים אף על פי שלא לקח ולא נתן ריח טוב לקח ויצא, כך כל מי שהוא מהלך עם הצדיקים לוקח מדרכיהם וממעשיהם הטובים, לכך נאמר ורועה כסילים ירוע(משלי יג:כ), ד"א הולך את חכמים יחכם זה לוט שהיה הולך עם אברהם אבינו עליו השלום ולמד מדרכיו וממעשיו הטובים, אמר מה עשה אברהם אבינו עליו השלום, עשה ביתו בית קבול לחרן, וכל מי שהוא נכנס ויצא היה מקבלו ומאכילו ומשקיהו, ואומר להם אמרו אחד הוא אלהי אברהם בעולם, וכשבא לוט כך היה עושה, וכיון שהכריזו בסדום כל מי שהוא מחזיק בידו בפת לחם לעני ולאביון ישרף באש והיה מתיירא מאנשי העיר מעשות יום יעש לילה שני ויבאו שני המלאכים סדומה בערב ולוט יושב בשער סדום,

ולמה היו יושב בשער סדום, אלא שהיה מתיירא מאנשי העיר מעשות יומם, וראה שני המלאכים מהלכים ברחוב העיר והיה סבור שהם אורחי הארץ ורץ לקראתם, אמי להם בואו ולינו בתוך ביתי ואכלו ושתו לכו לדרככם לשלום, ולא קבלו האנשים עליהם והחזיק בידם שלא ברצונם לתוך ביתו, שני ויפצר בם מאד, ראה אותם אחד מאנשי העיר ורץ והגיד לכל אנשי העיר, ונקבצו כלם כמנהגם משכב זכור כנשים, שני ויקראו אל לוט ויאמרו לו, ומה עשה לוט, כשם שנתן משה נפשו תחת העם כך נתן לו את שתי בנותיו תחת שני המלאכים, שני הנה לי שתי בנות, ולא קבלו עליהם אנשי העיר, מה עשו להם המלאכים הכו אותם בעורן עד שעלה עמוד השחר, וכשם שהחזיק לוט בידיו של המלאכים והכניסם לתוך ביתו, כך החזיקו בידו וביד אשתו וביד שתי בנותיו והוציאו אותם מחוץ לעיר, שני ויתמהמה ויחזיקו האנשים, אמי להם אל תביטו לאחורכם שהרי ירדה שכינתו של הב"ה להמטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש, עירית אשתו של לוט נכמרו רחמה על בנותיה הנשואות והביטה לאחריה לראות אם הולכות אחריה אם לא, וראת אחרי השכינה, ונעשית נציב מלח, שני ותבט אשתו מאחורי ותהי נציב מלח.(בר' יט,כו)..